

УДК 373.2.015.31:17.022.1(091)(477.81)(092)

DOI 10.32782/2412-9208-2024-1-329-335

**THE PROBLEM OF FORMING THE HUMANISTICALLY DIRECTED
SOCIAL EXPERIENCE OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE
SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF T.I. PONIMANSKA**

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНО СПРЯМОВАНОГО
СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Т.І. ПОНІМАНСЬКОЇ**

Halyna MARCHUK,

Senior Lecturer,
Rivne State University
of Humanities,
12, Stepan Bandera Str., Rivne,
33028, Ukraine

Галина МАРЧУК,

старший викладач,
Рівненський державний
гуманітарний університет
вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне,
33028, Україна

galyna.marchuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4907-5340>

ABSTRACT

The article deals with the important problem of forming the social experience of preschool children in today's conditions. Changes that take place in the society significantly affect the process of forming of social experience in preschool children. The views of Professor T.I. Ponimanskaya on the formation of humanistically oriented social experience of preschoolers. Preschool age is the most important stage in the development of a child's personality. The child begins to master the social world during this period; learns to interact with people; makes the first steps in his social development. The development of our society both now and in the future depends on the values that are formed in children today, on how much the young generation will be ready for a new type of social relations. Thus, the problem of forming the social experience of preschool children becomes particularly significant. A necessary condition for personal development is the accumulation of social experience by the child. An important problem of the pedagogical process of a preschool institution is the formation of components of social experience. Solving it, on the one hand, will help implement a systematic, holistic approach to child development, and on the other hand, correlate this development with life. The social experience of a preschool child is considered as the result of interaction with the surrounding world, not limited only to the assimilation of a certain amount of information, knowledge, skills, samples, as it is related to mastering the methods of activity and communication. Social experience is considered as the result of active interaction of the child with the surrounding world. Having learned experience, the child becomes socially competent.

Key words: professor T.I. Ponimanska, scientific and pedagogical heritage, socialization, humanistically oriented social experience, social competence, social behavior, preschool children.

Вступ. Сучасне суспільство та реалії життя спонукають до формування соціально компетентної, соціально активної та творчої осо-

бистості, яка здатна розвиватися та функціонувати в сучасних умовах. Сьогодення в Україні відзначається негативними тенденціями в усіх сферах життєдіяльності, а саме: війна, деградація моральних цінностей, соціальна дезадаптація. Тому основним завданням дошкільної освіти в Україні є виховання особистості на гуманістичних засадах, яка усвідомлює свою приналежність до української нації, сучасної європейської цивілізації, підготовлена до життя у світі, що змінюється; готової до активної участі у соціальному житті країни.

Педагогічна наука особливої уваги надає проблемі соціалізації особистості, формуванню соціального досвіду дітей дошкільного віку. Про це свідчать нормативно-правові документи: Закон України "Про дошкільну освіту", Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку, Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. В процесі соціалізації дитина адаптується до умов життя, навчається дотримуватися норм та правил, переносити свої уміння в різні умови, набуває досвіду. Отже, основою соціалізації є соціальний досвід, засвоюючи який, дитина стає соціально компетентною особистістю [2, с.311].

Можна відмітити, виходячи з зазначеного вище, що в процесі соціалізації, дитина не тільки набуває досвіду, але й реалізує себе як особистість, оскільки джерелом соціального досвіду дітей є їх дії в різних життєвих ситуаціях і переживання цих ситуацій та досвід інших людей. На нашу думку, соціальний досвід дитини є результатом соціалізації та виховання.

Оволодіння дітьми соціальним досвідом відбувається двома взаємопов'язаними шляхами. По-перше, в повсякденному житті стихійно, так як дитина перебуває в певному соціумі та під впливом суспільно-історичного досвіду. Дитина не просто сприймає впливи оточуючого соціального середовища, а, взаємодіючи з іншими людьми, завоює соціальний досвід. По-друге, оволодіння соціальним досвідом реалізується і як цілеспрямований процес, як спеціально організоване виховання та навчання.

Соціальний досвід дитини дошкільного віку ще не значний, однак він є регулятором соціальної поведінки. Дитина засвоює соціальний досвід, норми та правила соціальної поведінки, оцінює результативність своїх дій, утверджує свою позицію «Я» серед інших, прагне здобути визнання оточуючих, знайти собі відповідне місце в дитячому товаристві. Соціальний досвід, до якого залучається дитина з перших років життя, проявляється в соціальній культурі. Засвоєння культурних цінностей, їх перетворення є одним з фундаментальних завдань дошкільної освіти [2, с.312].

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У психолого-педагогічній науці останнього десятиріччя виконано багато робіт, присвячених

аналізу проблеми соціалізації дошкільників. У роботах обґрунтовано загальні положення і основи даної проблеми (А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш (2006), О. Кононко (1998); С. Курінна, І. Печенко (2006), Т. Поніманська (2006).

Науковцями розкрито соціально-педагогічні аспекти соціалізації (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, М. Галагузова, А. Капська, С. Литвиненко, Л. Міщик); визначено соціальну компетентність особистості на етапі первинної соціалізації (Ю. Богинська, О. Кононко, С. Курінна, І. Рогальська). У низьці досліджень сучасних науковців (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, Т. Поніманська, І. Рогальська, Т. Степанова) підкреслюється роль дошкільного навчального закладу як інституту соціалізації, в якому створено умови для особистісного та соціального розвитку дитини, ознайомлення із соціальним довкіллям, засвоєння та відтворення норм поведінки, соціальних зв'язків і соціального досвіду.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей формування гуманістично спрямованого соціального досвіду дітей дошкільного віку у науково-педагогічній спадщині Т.І. Поніманської.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні визначає, що важливим чинником розвитку національної системи освіти є зміна змісту дошкільної освіти, а питання соціального становлення дошкільника, його соціалізації, формування основ самореалізації та соціального досвіду стали пріоритетними. Тому, що дошкільна освіта – це перший рівень у неперервній системі освіти, стартова платформа особистісного розвитку дитини і від того, якою вона буде залежить якість особистісного розвитку, життєві установки та світорозуміння майбутньої дорослої людини [1. с.3].

Процес соціального становлення особистості на сучасному етапі є одним із важливих напрямів всебічного виховання дошкільників. Дошкільна освіта на сучасному етапі передбачає необхідність вдосконалення змісту і методів роботи закладів дошкільної освіти; переформатування педагогічного процесу в відповідності з основними напрямками залучення дітей до різних аспектів соціальної культури, їх своєчасний соціальний розвиток. Соціальний розвиток особистості є засобом і результатом, одним із напрямів її соціалізації, що характеризується як процес засвоєння і активного відтворення індивідом соціального досвіду [2. с.309].

Соціалізація це процес, який триває впродовж життя людини, а дошкільний вік – найважливіший етап, коли закладаються основи соціальної компетентності, формується соціальний досвід. Професор Т.І. Поніманська зазначала, що на формування особистості впливають різні фактори, як біологічні так і соціальне оточення та загальнокультурні зразки поведінки в соціумі. Соціалізуючись, дитина долучається

до культури, навчання і виховання, засвоює норми соціальної поведінки та соціальний досвід. Відтак, вагомий вплив на процес соціалізації має соціальне оточення дитини: сім'я, сусіди, однолітки в закладі дошкільної освіти, засоби масової інформації [6. с. 14].

Таким чином, на думку Т.І. Поніманської, світ дорослих, з одного боку, надає дитині ідеальну модель поведінки, демонструє норми, цінності людської культури, а з іншого боку, концентрує в собі зміст культурно-виховного простору, на основі якого дорослі впливають на підростаюче покоління. Найближчі дорослі створюють певний виховний простір, який відповідає умовам духовності, захисту, раціонального дозування позитивних і негативних переживань, що дає дитині відчуття впевненості у собі та людях, які її оточують [5. с. 205].

На наш погляд, соціальний досвід дитини формується в першу чергу під впливом дорослого і на його прикладі. Адже дорослий є носієм знань, соціального досвіду, об'єктом наслідування та організатором процесу виховання. Дитина дошкільного віку орієнтована на дорослого, на його оцінки, знання, вчинки, прагне його схвалення. І такими дорослими, в першу чергу, для дошкільників є батьки. Оскільки перший соціальний досвід дитина набуває в сім'ї, а сім'я є найважливішим соціальним інститутом. У житті дитини дошкільного віку домінують соціалізуючі впливи сімейного оточення. Сім'я як безпосереднє соціальне оточення має максимальні можливості для поступового залучення дитини до соціуму, до виконання соціальних ролей, до оволодіння знаннями, вміннями й навичками, необхідними для становлення її соціального досвіду. Саме родина дає відчуття захищеності – важливе для розвитку самостійності, впевненості, задоволення потреби у соціальній відповідності вже в дитинстві. Як справедливо підкреслює Т.І. Поніманська, почуття моральної захищеності особливо важливе для позитивного сприймання себе, що уможливорює виховання поваги до інших людей [5. с.209-210].

Важливе значення у формуванні соціального досвіду дитини відіграють зв'язки, які вона встановлює з однолітками та новими дорослими в закладі дошкільної освіти. Тут діти набувають важливого соціального досвіду, основних знань і вмінь, необхідних для подальшого життя серед людей, залучаються до різних видів діяльності. Взаємодія з педагогами має для дитини вагоме значення, оскільки вона набуває досвіду спілкування [9. с.180-181].

Формування гуманістично спрямованого соціального досвіду дітей дошкільного віку є, за твердженням Т.І. Поніманської, метою гуманістичного виховання. Тому, важливо в процесі формування гуманістичної картини світу дітей дошкільного віку створити гуманістичне середовище, насичене зразками гуманістичної поведінки. Відтак, організовуючи роботу з дітьми в даному напрямку, варто враховувати, на думку

Т.І. Поніманської, такі аспекти: формування у дітей уявлень про соціальне довкілля як частину оточуючого світу, що відображає діяльність і взаємини людей, виховання бажання брати участь у житті людей, використання прикладу дорослого як носія соціального досвіду та ін. Формуючи соціальний досвід дітей, вихователь має враховувати особистісні якості дитини, повинен спонукати дітей набувати нові знання. Важливою складовою особистісного досвіду дитини дошкільного віку є досвід самопізнання, який включає: досвід спілкування з дорослими, досвід предметної діяльності, досвід взаємодії з однолітками [7, с. 92]..

Виходячи з цього, до критеріїв сформованості соціального досвіду Т.І. Поніманська відносить: мотиваційний (мотив до участі в різних соціальних взаєминах, потреба у спілкуванні та ін.); когнітивний (знання про світ людей); діяльнісний (актуалізація досвіду у діяльності, адекватність поведінки нормам, сформованість соціальних навичок); ціннісний (сформованість гуманістичних ціннісних орієнтацій в процесі формування уявлень про соціальний світ) [3, с. 281]. Моральною характеристикою цих складових є гуманність, яка в дошкільному віці виступає емоційним чинником, – тобто співпереживання, співчуття. Ці почуття визначають вміння діяти на основі гуманного ставлення до людей. Отже, становлення і збагачення соціального досвіду дитини набуває гуманного спрямування й сприяє формуванню засад духовності особистості [4, с. 248].

Відтак, соціалізація дошкільника це процес, який спрямований на пізнання дитиною світу людей, самої себе та свого місця серед людей, оволодіння цінностями оточуючого світу. Дитина вчиться усвідомлювати своє місце серед людей, свої зв'язки з ними і свій досвід спілкування. Як зауважує Т.І. Поніманська, для успішної соціалізації особистості дошкільника важливо будувати виховний процес як організацію життєдіяльності дитини, створення виховного розвивального середовища, у якому вона могла б активно діяти, пізнавати світ, спілкуватися з дорослими й однолітками. У процесі взаємодії з дітьми та дорослими дошкільники засвоюють соціальний досвід, відбувається розвиток їхніх соціальних потреб, прищеплюються навички соціальної поведінки, що є невід'ємним складником соціальної компетентності. Збагачення соціального досвіду сприяє формуванню соціальної компетентності, яка означає складне утворення особистості, її якість, що складається з цілого комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей та виявляється в соціальній активності й гуманістичній спрямованості [8, с. 5].

Соціальну компетентність дитини Т. Поніманська розглядала як відкритість до світу людей, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати людей і робити добрі вчинки. Саме соціальні емоції дітей відображають потреби і прагнення в процесі спілкування з однолітками і дорослими. Одна з головних

особистісних потреб дошкільників – потреба у визнанні та прийнятті іншими, особливо близькими і значимими для дитини людьми, задоволення якої не лише впливає на характер стосунків дитини з оточенням і на власну поведінку, але й визначає життєву позицію особистості [5; 6].

Висновки. Отже, у сучасному світі дитина, починаючи з дошкільного віку, повинна вміти орієнтуватися у соціальному середовищі, з повагою і розумінням ставитися до людей, які її оточують, уміти спілкуватися зі старшими, молодшими та однолітками, адаптуватися до нових умов, тобто бути соціально компетентною особистістю. Дитина, у якої сформовано основи соціального досвіду, на переконання Т.І. Поніманської, здатна відчувати своє місце у системі відносин між людьми та адекватно поводитися з ними, а педагог має виступати як духовний наставник в пошуках особистісної і соціально прийнятних способів взаємодії дитини з соціумом [5. с.225].

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Київ, 2021.
2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ. Київ: Слово, 2008. 408с.
3. Марчук Г.В. Проблема формування соціального досвіду дошкільників в світлі поглядів Т.І. Поніманської. *Інноватика у вихованні*: зб. наук. пр. Вип. 7. Том 1 / упоряд. О.Б. Петренко; ред. кол.: О.Б. Петренко, Т.С. Ціпан, Н.М. Гринькова та ін. Рівне: РДГУ, 2018. С.276–285.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 4-е вид., випр. Київ: Академвидав, 2018. 448с.
5. Поніманська Т.І. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку: Монографія. Рівне: РДГУ, 2006. 364с.
6. Поніманська Т.І. Люди і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. №8. С.14–15.
7. Поніманська Т.І. Формування соціальної компетентності дитини. *Нова педагогічна думка*. 1998. № 2. С.91–95.
8. Поніманська Т.І. Дитина і соціум. *Дошкільне виховання*. 2004. №8. С.4–6.
9. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід. Монографія. Київ: Міленіум, 2008. 400с.

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini [Basic component of preschool education in Ukraine]. (2021). [in Ukrainian].
2. Bohush, A. M. & Havrysh, N. V. (2008). *Metodyka oznaiomlennia ditei z dovkilliam u doshkiilnomu navchalnomu zakladi* [Methods of familiarizing children with the environment in a preschool educational institution]. *Pidruchnyk dlia VNZ. Slovo*. [in Ukrainian].
3. Marchuk, H.V. (2018) *Problema formuvannia sotsialnoho dosvidu doshkiilnykiv v svitli pohliadiv T.I. Ponimanskoj* [The problem of forming the social experience of preschoolers in the light of the views of T.I. Ponimanska]. *Innovatyka u vykhovanni–Innovation in education: zb. nauk. pr. / uporiad. O.B. Petrenko; red. kol.: O.B. Petrenko, T.S. Tsipan, N.M. Hrynkoiva ta in. RDHU*. 7(1). 276-285. [in Ukrainian].
4. Ponimanska, T. I. (2018). *Doshkilna pedahohika: pidruchnyk* [Preschool pedagogy]. (4-e vyd., vypr.) *Akademvydav*. [in Ukrainian].

5. Ponimanska, T. I. (2006). Teoretyko-metodychni zasady humanistychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku: Monohrafiia [Theoretical and methodological principles of humanistic education of preschool children]. RDHU. [in Ukrainian].

6. Ponimanska, T. I. (1999). Liudy i ya. Svit doroslykh yak chynnyk sotsializatsii osobystosti dytyny [People and me. The world of adults as a factor in the socialization of the child's personality]. *Doshkilne vykhovannia– Preschool education*. 8. 14–15. [in Ukrainian].

7. Ponimanska, T. I. (1998). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti dytyny [Formation of a child's social competence]. *Nova pedahohichna dumka– A new pedagogical thought*. 2. 91–95. [in Ukrainian].

8. Ponimanska, T. I. (2004). Dytna i sotsium [Child and society]. *Doshkilne vykhovannia– Preschool education*. 8. 4–6. [in Ukrainian].

9. Rohalska, I. P. (2008) Sotsializatsiia osobystosti u doshkilnomu dytynstvi: sutnist, spetsyfika, suprovid. Monohrafiia. [Socialization of personality in preschool childhood: essence, specificity, support]. Milenium. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття розкриває актуальність проблеми формування соціального досвіду дітей дошкільного віку в умовах сьогодення. Зміни, що відбуваються в суспільстві, суттєво впливають на процес формування соціального досвіду у дітей дошкільного віку. Висвітлено погляди професора Т.І. Поніманської на становлення гуманістично спрямованого соціального досвіду дошкільників. Дошкільний вік є найважливішим етапом у розвитку особистості дитини. Саме в цей період дитина починає освоювати соціальний світ, вчиться взаємодіяти з людьми, проходить перші кроки в своєму соціальному розвитку. Від того, які цінності будуть сформовані у дітей сьогодні, від того, наскільки молоде покоління буде готове до нового типу соціальних відносин, залежить розвиток нашого суспільства і в теперішній час, і в майбутньому. З огляду на це особливої значущості набуває проблема становлення соціального досвіду дітей дошкільного віку. Необхідною умовою особистісного розвитку є накопичення дитиною соціального досвіду. Важливою проблемою педагогічного процесу дошкільного закладу є формування компонентів соціального досвіду. Розв'язання її, з одного боку, допоможе здійснити системний, цілісний підхід до розвитку дитини, з другого – співвіднести цей розвиток із життям. Соціальний досвід дитини дошкільного віку розглядається як результат взаємодії з оточуючим світом, становлення якого не може бути обмежене лише засвоєнням певної суми відомостей, знань, навичок, зразків, так як пов'язане з оволодінням способами діяльності та спілкування. Соціальний досвід розглядається як результат активної взаємодії дитини з оточуючим світом. Засвоюючи досвід, дитина стає соціально компетентною.

Ключові слова: професор Т.І. Поніманська, науково-педагогічна спадщина, соціалізація, гуманістично спрямований соціальний досвід, соціальна компетентність, соціальна поведінка, діти дошкільного віку.